

Tarp modernumo ir postmodernumo: „subkultūros“ ir „subkultūros nario“ sampratų kaita teorijų ir empirinių tyrimų kontekste

REDA ŠATŪNIENĖ

Vilniaus dailės akademija, Kauno fakultetas, Humanitarinių mokslų katedra, Muitinės g. 4, LT-44280 Kaunas

Šiaulių universitetas, Humanitarinis fakultetas, Filosofijos ir antropologijos katedra, P. Višinskio g. 38, LT-76351 Šiauliai

El. paštas: reda.satuniene@gmail.com

Straipsnyje analizuojama, kaip teorinėje plotmėje kito „subkultūros“ samprata nuo neformalios jaunimo subkultūros akademiniam tyrimų lauke įteisinusios Birmingemo mokyklos laikų (8-ojo dešimt. vidurio) iki šių dienų postmodernistinių teorinių implikacijų. Tekste pristatomi didžiausią įtaką subkultūrų tyrimams padarę antropologų, etnologų ir sociologų darbai, aptariamos pagrindinės autorių idėjos. Empirinėje straipsnio dalyje susitelkiama į „subkultūros“ ir „subkultūros nario“ sampratų vartoseną ir joms teikiamas reikšmės Lietuvos pankų subkultūroje.

Raktažodžiai: neformalios subkultūros samprata, narystės subkultūroje suvokimas, teorinės subkultūrų tyrimų paradigmos

ĮVADAS

Lietuvos akademiniam subkultūrų tyrimų lauke neformalių jaunimo subkultūrų, „narystės subkultūroje“ ir pačios „subkultūros“ samprata yra analizuojama pakankamai fragmentiškai. Dažniausiai apsiribojama termino „subkultūra“ paaiškinimu remiantis akademinė literatūra. Lietuvos autorių mokslinių straipsnių, analizuojančių būtent „subkultūros“ ir „subkultūros nario“ sampratas tiek empiriniu, tiek teoriniu aspektu, nėra aptikta.

„Subkultūros“ ir „subkultūros nario“ sampratos temos aktualumą liudija akademinėje bendruomenėje bei pačiose subkultūrose nuolat kvestionuojamas „neformalios subkultūros“ bei „narystės subkultūroje“ apibrėžimas. Dalis mokslininkų (Thornton 1995; Mugletton 2000; Bennet 1999, 2006; McKay 1998) linkę vertinti subkultūros sampratą kaip laikiną, sunkiai apčiuopiamą socialinį darinį bei teigti, kad neįmanoma apibrėžti „tikro“ subkultūros nario, kad subkultūriniai stiliai yra vartojami be įsipareigojimų ir pan., ir tai būdinga postmodernistiniam požiūriui. Kita dalis (Lamy, Levin 1985; Fornäs 1995; Andes 1999; Ramanauskaitė 2004; Pilkington 2002; 2003; Basson 2007; Šatūnienė 2009; 2011; 2012; 2013) savo akademinėse subkultūrų analizėse demonstruoja modernizmo paradigmai būdingus subkultūrų apibrėžimo parametrus ir įvardija konkrečius subkultūroms būdingus bruožus ir elementus. Subkultūros nariai filosofines pozicijas „subkultūros“ ir „subkultūros nario“ sampratų klausimu dalijasi panašiai kaip ir akademikai: vieni abejoja subkultūrų autentiškumu ar net egzistavimu, kiti sąmoningai ir aiškiai deklaruoja esamas narystes konkrečioje subkultūroje.

Tokios skirtingos akademikų ir pačių subkultūros narių pozicijos paskatino „subkultūros“ ir „subkultūros nario“ sampratas išanalizuoti tiek teoriškai, tiek susitelkiant į empirinių subkultūrų tyrimų rezultatus Lietuvos kontekste.

Straipsnio objektas – neformalių jaunimo subkultūrų empirinių ir akademinų sampratų kaita. Su „subkultūros“ apibrėžtimi neatsiejamai yra susijusi ir „subkultūros nario“ samprata, todėl ją analizuosime lygiagrečiai. Straipsnyje bus aptarta „neformalios subkultūros“ samprata pradedant jaunimo subkultūras akademiniam diskurse įteisinusia Birmingemo mokykla¹, kuri priskirtina moderniajai subkultūrų traktuotės paradigmai (pvz., Clarke, Hall, Jefferson, Roberts 1976), baigiant postmoderniomis subkultūrų traktuotėmis (pvz., Muggleton 2000; 2005; Bennet 1999; 2006). Straipsnio tikslas – išanalizuoti teorinius ir empirinius neformalios „subkultūros“ konstruktus vakarietišką subkultūrų tyrimo tradiciją siejant su Lietuvos kontekstu. Uždaviniai: pristatyti pagrindines mokslines neformalių subkultūrų tyrimų paradigmas, pabrėžti teorijų sąsajas su empirinių subkultūrų tyrimų rezultatais kintančiuose kultūrinuose kontekstuose, išanalizuoti „neformalios subkultūros“ ir „subkultūros nario“ sampratas Lietuvos neformalioje subkultūroje lokalumo ir globalumo perspektyvoje.

Remiantis empiriniais duomenimis, straipsnyje iš esminės perspektyvos bus analizuojama subkultūros narių „subkultūros fenomenas“ ir „narystės subkultūroje“ sampratos Lietuvos kontekste, tyrimo rezultatai bus lyginami su analogiškais Vakarų subkultūrų narių patirtimis ir požiūriais siekiant nustatyti tam tikrus dėsningumus. Tam tikslui buvo atliktas kokybinis tyrimas, kuriame dalyvavo penkiasdešimt vienas subkultūros veikloje aktyviai dalyvaujantis ir prijaučiantis informantas. Pateikėjų atrankos kriterijus – sąmoningas savęs priskyrimas subkultūrai, kitų veikloje dalyvaujančių žmonių rekomendacijos, aktyvumas subkultūriniame gyvenime. Empirinis tyrimas intensyviai buvo vykdomas nuo 2004 m. rugpjūčio iki 2008 m. sausio mėnesio, pavieniai duomenys buvo rinkti iki 2011 metų. Per tyrimą buvo atliktas trisdešimt vienas giluminis pusiau struktūruotas interviu (trys iš jų – grupės interviu) su aktyviausiais, geriausiai informuotais (Kottak 1991: 27, 33) pankų subkultūros atstovais didžiuosiuose Lietuvos miestuose² bei apklausta (anketuoju) dvidešimt pateikėjų, fragmentiškai dalyvaujančių subkultūros veikloje. Naudoti pusiau struktūruoti klausimynai, atlikti giluminiai interviu, stebėjimai, grupės dokumentų, garso ir vaizdo įrašų analizė. Duomenys buvo renkami „tinklo principu“ (Kottak 1991: 29–30), kai vienas pateikėjas nurodo kitą ir t. t. Apklausti pateikėjai nuo 18 iki 30 metų, iš kurių 60 % – nuo 18 iki 23 metų, 40 % – nuo 24 iki 30 metų (imtinai), pagal lytį – devyniolika vyriškos (61 %) ir dvylika moteriškos (39 %) lyties pateikėjų.

Pagrindinės sampratos. „Subkultūros“ samprata yra kompleksinė. Subkultūra vadiname skirtingų žmonių grupių elgesį (bendravimą), motyvuotus veiksmus, stilistiškai ir filosofiskai vienodą bendrijos pasaulėžiūrą jungiantį socialinį darinį visuomenėje. Švedų mokslininkas Johanas Fornäs subkultūrą linkęs apibrėžti gyvenimo terminu. Mokslininkas taip pat pažymi, jog subkultūros nuolat vystosi įvairiausiomis kryptimis, todėl gana sunku jas išsamiai aprašyti (Fornäs 1995: 111). Kitas svarbus subkultūros apibrėžties kriterijus yra subkultūroje dalyvaujančių narių sąmoningas subkultūros suvokimas ir savęs priskyrimas jai. Taigi „subkultūra“ yra neatsiejama nuo „subkultūros nario“ sampratos. J. Fornäso teigimu, yra svarbus bent minimalus sąmoningumo lygis, nes subkultūra yra simbolinis konstruk-

¹ Tiksliau – *Contemporary Centre for Cultural Studies (CCCS)*, D. Britanija, Birmingemas.

² Didžioji dalis pateikėjų apklausti Vilniaus ir Kauno miestuose. Būtina paminėti, kad į didžiuosius miestus subkultūros nariai yra atvykę iš mažesnių Lietuvos miestelių – Šiaulių, Panevėžio, Vilkaviškio, Šalčininkų ir kt.

tas, grindžiamas simboline komunikacija ir reikšmių kūrimu, o tam būtinas interpretavimas ir orientuotas, tikslingas veikloje dalyvaujančių asmenų elgesys (ten pat: 115–116). Tekste „subkultūros nariu“ vadiname asmenį, kuris save įvardija kaip subkultūros narį, jį taip vadina kiti subkultūros nariai, asmuo aktyviai dalyvauja subkultūros veikloje: organizuoja koncertus, festivalius, groja muzikos grupėje (-ėse), važiuoja į turus, lankosi renginiuose, susijusiuose su subkultūroje vyraujančių idėjų raiška.

SUBKULTŪRINIŲ TEORIJŲ IR KULTŪRINIŲ KONTEKSTŲ ŠAŠAJOS. „SUBKULTŪROS“ SAMP-RATOS KAITA MODERNIZMO IR POSTMODERNIZMO POŽIŪRIŲ SANKIRTOJE

Subkultūra kaip opozicija tradicinei kultūrai tyrinėjama bemaž nuo mokslo apie subkultūras atsiradimo pradžios 3–4-ajame dešimtmetyje. Apie subkultūras kaip priešingus socialinei santvarkai vyraujančius kriminalinius darinius pirmiausiai prabilo Čikagos sociologinės mokyklos mokslininkai, kurie XX a. 3-iajame dešimtmetyje pradėjo tyrinėti nusikalstamas jaunuolių grupuotes Amerikoje. Būtent Čikagos mokykla nusikalstamas vidurinio socialinio sluoksnio jaunuolių grupes pradėjo vadinti „subkultūromis“³.

Birmingemo mokyklos tradicija 8-ojo dešimtmečio viduryje įteisino subkultūrų lygiavertiškumą. Tradicinė kultūra pokario metais buvo pradėta traktuoti kaip galimybių kurtis kitoms kultūroms jos viduje laukas, pradėta analizuoti jaunimo kultūra. Birmingemo šiuolaikinės kultūros studijų centro mokslininkai subkultūras traktuoja ne kaip deviantinius reiškinius visuomenėje, bet kaip tolygią vertę, palyginti su tradicine kultūra, turintį kultūrinį vienetą (Hall, Jefferson 1976). Anot britų tradicijos, subkultūros gali tiek oponuoti tradicinei kultūrai, tiek neutraliai egzistuoti jos viduje, tačiau subkultūra negali egzistuoti be tradicinės kultūros konteksto.

Tyrėjų manymu, subkultūros atsirado kaip reakcija į vyraujančią kultūrą, kuria subkultūroms priklausantis jaunimas nebuvo patenkintas (Hebdige 1979; Clarke, Hall, Jefferson, Roberts 1976: 9–75). J. Clarke'as legitimavo subkultūrinės veiklos kaip tėvų kultūroje egzistuojančių „spragų“ simbolinį „lopymą“ (Clarke 1976: 190). Iš to išplaukia prielaida, jog subkultūros egzistuoja kaip tiesioginė arba netiesioginė konfrontacija su iš tėvų paveldėtomis normomis ir tradicijomis. Empiriniais duomenimis, jaunimo subkultūriniai judėjimai dažnai kyla dėl noro priešintis vyraujančiai tradicinei kultūrai, kurti jų kartai priimtinas socialines normas ir moralines vertybes, tad mokslinėje mintyje išgalėjo subkultūros kaip rezistuojančio socialinio-kultūrinio darinio padėtis visuomenėje. D. Hebdige'as (1979) subkultūrą suprato kaip „natūralaus“ jaunimo poreikio neigti ir priešintis išraišką. Knygoje *Subculture: The Meaning of Style* (1979) jis analizuoja subkultūrinio jaunimo meninės raiškos būdus ir stilių, kurį traktuoja kaip simbolinį maištą prieš visuomenę, tradicinę kultūrą, stereotipizavimą. J. Clarke'o teigimu, į subkultūras besiburiantis jaunimas siekia išspręsti socialines, klasės problemas (Clarke 1976: 175–192). Jo nuomone, subkultūrinės grupės skiria įvairūs socialiniai ritualai, išorinis stilius (įvaizdis), žargonas, kurie indikuoja jų kolektyvinį identitetą.

Maždaug nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio vidurio subkultūrų tyrėjai pradėjo kritikuoti kai kurias Birmingemo mokslinės tradicijos postulatus, ypač „subkultūros“ kaip gana uždaro, su socialine klase glaudžiai susijusio darinio sampratą (Clarke 1997 (1981); Thornton 1995;

³ Čikagos sociologinės tradicijos mokslininkų tyrimai buvo aprašyti Davido Coheno knygoje *Delinquent Boys. The Culture of the Gang* (1955), Howardo Beckerio *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance* (1973) ir kt.

Bennet 1999; Mugletton 2000; Hodkinson 2002), nors jos įdirbiu rėmėsi kaip pagrindiniu mokslinių studijų šaltiniu, įtvirtinusių jaunimo subkultūrų tyrinėjimus ir esminius terminus. Naujaisiuose (pradedant 10-uju praėjusio amžiaus dešimtmečiu) subkultūrų tyrimuose *nyksta socialinių klasių vaidmens* (tą itin pabrėžė Birmingemo mokykla) visuomeniniame gyvenime akcentas. Mokslininkė Sarah Thornton (1995) pirmoji atskleidė socialinių klasių ribų (taigi ir reikšmės) nykimo tendenciją klubų kultūros aplinkoje. Tyrinėdama britų jaunimo muzikinių klubų kultūrą S. Thornton apibrėžė ir sureikšmino „subkultūrinio kapitalo“ sampratą (P. Bordieu „kultūrinio kapitalo“ interpretacija), kurio buvimui / nebuvimui socialinė padėtis neturi įtakos (Thornton 1995: 98–105). Subkultūrinį kapitalą sudaro informacijos prieinamumas, nuolatinis at(si)naujinimas, atitinkama skonio ir žinojimo hierarchija (socialinė logika), prieiga prie tam tikrų įvykių ar vietų. Subkultūrinis kapitalas (Thornton 1995: 200–203) suteikia jo savininkui statusą kitų subkultūros atstovų aktyve.

Mokslininkė Jude Davies straipsnyje „‘No Future’ ateitis: pankrokas ir postmodernioji teorija“ (1996: 3–25) retrospektyviai ir kritiškai peržvelgia pankroko kultūros tyrimus nuo D. Hebdige'o *The Meaning of Style* (1979) iki šių dienų jaunimo subkultūrų tyrėjų postmodernistų interpretacijų. Pankų subkultūra nuo pat atsiradimo pradžios buvo maištaujanti, besipriešinanti autoritetams, darbui ir tradicinei politikai. Tačiau, kaip teigia J. Davies, pankų subkultūra kartu ir flirtavo su populiariąja vartotojų kultūra. Taip pirmosios autentiškos pankų subkultūros lyderiai – grupės „Sex Pistols“ (D. Britanija) ar „Exploited“ (JAV) tapo labiau komercinėmis nei paribių muzikinėmis grupėmis. Ypač tai taikytina grupei „Sex Pistols“, savo ekstravagantiškos elgsenos modelį pardavusiai britų mados kūrėjai Viewienne Westwood, kuri, inkorporavusi pankišką mados stilių į savas mados kolekcijas, pelnė net tik plačiosios visuomenės pritarimą, bet ir komercinę tiek savo, tiek „Sex Pistols“ sėkmę. Taigi, subkultūrai inkorporuojantis į masinę kultūrą, išsikreipia pačios subkultūros idėja priešintis standartizacijai ir autoritetų dominijai. Buvę pagrindžio lyderiais subkultūrinių muzikinių grupių nariai tampa populiariosiomis žvaigždėmis. Taigi gali būti, jog būtent subkultūros inkorporavimo procesas buvo vienas iš veiksnių, lėmusių postmodernaus subkultūrinio diskurso atsiradimą.

Pankų stilius, kaip ir kitų subkultūrų įvaizdžiai, tapo prieinamas ir plačiam jaunųjų vartotojų ratui. Ši inkorporavimo tendencija pagimdė sąvokas „tikrieji“ ir „netikrieji“ subkultūros nariai, tad A. Bennet'as pagrįstai kelia klausimą: jei ir viena, ir kita vadinsime „subkultūra“, kaip tuomet atskirsime, kuri subkultūra yra vyraujanti (*mainstream*), o kuri – pagrindinė (*non-mainstream*) (Bennet 1999: 604)? Į šį klausimą bandė atsakyti S. Thornton (1995). Jos teigimu, „autentiškas“ subkultūras sukonstruoja žiniasklaida, kuri jas ir stereotipizuoja. Empirinių tyrimų rezultatai Lietuvoje rodo, kad neformali subkultūra buriasi būtent aplink vieną branduolį. Taigi galima daryti išvaidą, kad Lietuvos kultūriniame kontekste „daugiacentrinis“ subkultūrų radimosi ir gyvavimo modelis nėra įmanomas vien dėl demografinės padėties. Net jei ir yra subkultūros branduoliui iš dalies nepritariančių asmenų, jų yra per mažai, kad užgimtų kita subkultūra (ar tos pačios subkultūros atmaina). Stiprėjantis subjektyvumas turėjo įtakos ir pačios „subkultūros“ sampratos kaitai. Kaip rodo empiriniai neformalių subkultūrų tyrimų rezultatai, neformalių subkultūrų nariai gana skirtingai įvardija subkultūrą ir priklausomybę jai. Dalis jų laiko save nariais ir tą drąsiai deklaruoja, kita dalis vengia susiniveliuoti su subkultūra, todėl savo mėgiamas veiklas apibūdina polinkiu bendrai subkultūros ideologijai („man patinka veganizmas, todėl esu su pankais“), jie stengiasi išsaugoti savo unikalumą, todėl dažniausiai deklaruoja tik dalinę priklausomybę kuriai nors vienai subkultūrai.

Neogentinis požiūris į jaunimo subkultūras reiškia ryškų subkultūros ribų išnykimą,

galimybę laisvai judėti iš vienos subkultūros į kitą, neidentifikuoti savęs su konkrečia subkultūrine bendrija. A. Bennet'as priklauso tiems britų mokslininkams, kurie nepalaiko tiesioginių subkultūrinės raiškos sąsajų su socialinės klasės, kuriai priklauso subkultūros nariai, problemomis. Subkultūras A. Bennet'as traktuoja kaip laikinus susibūrimus, tai, anot mokslininko, tiksliau atspindi tikrąją jų prigimtį nei aiškiai apibrėžtų ribų subkultūra (Bennet 1999: 606–607). M. Maffesoli (1995) neogenčių formavimąsi datuoja 7–8-uoju praėjusio amžiaus dešimtmečiu, kada, anot mokslininko, formavosi ir įsitvirtino vartotojiška kasdienos kultūra Vakaruose (ten pat: 606).

Lentelė. Modernumo ir postmodernumo sandūra jaunimo subkultūrų tyrimuose (pagal Mugletton 2000: 52)

Modernioji paradigma	Postmodernioji paradigma
Grupės identitetas	Fragmentiškas identitetas
Stilistinis homogeniškumas	Stilistinis heterogeniškumas
Stiprūs savitarpio ryšiai	Silpni savitarpio ryšiai
Subkultūrinis identitetas yra pagrindinis	Daug stilistinių identitetų
Aukštas įsipareigojimų lygis	Žemas įsipareigojimų lygis
Narystė suvokiama kaip pastovi	Išreiškiamas tranzitinis prisirišimas
Žemas subkultūrinio mobilumo lygis	Aukštas subkultūrinio mobilumo lygis
Pabrėžiamas tikėjimas ir vertybės	Žavimasi savo stiliumi ir įvaizdžiu
Politinis rezistencijos aspektas	Apolitiniai sentimentai
Nusiteikimas prieš žiniasklaidą	Pozityvus požiūris į medijas
Savojo autentiškumo suvokimas	Vertinamas neautentiškumas

Lentelėje pateikiami modernūs ir postmodernūs teoriniai požiūriai į subkultūras ir subkultūrinį tapatumą. Empiriniai tyrimai Lietuvoje iš dalies patvirtina, kad identitetas linkęs tapti fragmentiškas, tarpusavio ryšiai nėra stiprūs, narystė subkultūroje nėra suvokiama kaip ilgalaikė. Tačiau esama atvejų, kai nariai narystę subkultūroje traktavo kaip nuolatinę (kitų narių buvo įvardyti kaip „pastovūs, ilgalaikiai“ nariai); tarp tokių narių vyravo stiprūs tarpusavio ryšiai, jaučiamas rezistencijos aspektas, savojo autentiškumo suvokimas, kritiškas požiūris į žiniasklaidą.

Šių dienų akademinuose jaunimo subkultūrų tyrimuose (Vakaruose ir Lietuvoje) pastebima tendencija nuo subkultūrų pasipriešinimo vyraujančiai kultūrai idėjos pereiti prie kur kas taikesnio jų koegzistavimo ir dar daugiau – prie multiidentitetų koncepcijos. Priklausyti subkultūrai nebūtinai turi būti individo tikslas. Toks asmuo gali patenkinti kurį nors vieną iš savo estetinių ar intelektualinių poreikių, tačiau ne daugiau (ten pat). Daugialypį identiteto atsiradimą suponuoja pasikeitusi šiandieninė kultūra, leidžianti bet kuriam asmeniui laisvai pasirinkti priklausomybę ir savojo tapatumo formą.

„SUBKULTŪROS“ FENOMENO IR „NARYSTĖS SUBKULTŪROJE“ SAMPRATA VIDINĖJE SUBKULTŪROS APLINKOJE (LOKALUS KONTEKSTAS)

Rezultatai rodo, jog 33 % tyrime dalyvavusių subkultūrinės bendrijos narių save apibūdina kaip dalyvaujančius veikloje, pritariančius idėjoms, trečdalis save atribojo nuo subkultūros, o 37 % be užuolankų save įvardijo kaip subkultūros narius (pankus).

Įvardyti save kaip „priklausančius subkultūrai“ vengia ir kitų šalių pankai: Elizabeth Cherry (2006: 155–170) veganizmo, kaip kultūrinio judėjimo, tyrimas Amerikoje atskleidė,

kad net ir atlikdami tam tikras subkultūrai būdingas praktikas asmenys nenorėjo savęs apibrėžti, pavyzdžiui, kaip pankų: „Kai aš apibūdinau pankų subkultūrą ir jos sąsajas su veganizmu, ji [respondentė – aut. past.] nustebo ir tarė: „Aš net nemaniau, kad pankai yra veganai. Kodėl mes nepažįstame vienas kito?“ Nors ji intensyviai dalyvavo tradicinėse veganų ir gyvūnų teisių organizacijose, tačiau nežinojo, kad veganizmas yra didelė šiuolaikinės pankų subkultūros dalis“ (Cherry 2006: 167).

Subkultūros nario, šiuo atveju – „panko“, sąvokos apibrėžimas tampa problemiškas, nes patys pateikėjai šiuo klausimu vengė baigtinių teiginių. Vakarų subkultūrų tyrėjų empirinių tyrimų rezultatai atskleidžia panašias tendencijas. Kaip pavyzdį galima pateikti R. Haenflerio (Haenfler 2004: 432) „punk“ krypties *straight edge* tyrinėjimuose atsiskleidusį faktą, kad ir pastarieji nelinkę savęs apibrėžti kaip *straight edge*: jie niekada nevadino savęs „streitedžeriais“, šis terminas jiems atrodė truputį juokingas. Panašu, kad šis įvaizdis atėjęs iš žiniasklaidos (ten pat). Taigi sąvoka „pankas“ yra labai plati, neišbaigta, atvira interpretacijoms. Kritišką požiūrį į „subkultūros“ sampratą ir „narystę“ dažniau deklaravo jaunesnio amžiaus respondentai (nuo 18 iki 22 m.), nors tai nėra taisyklė:

Nes subkultūra tai kažkas tokio, ji įrėmina, įstato kažkokias normas <...>. Ir kažkaip kvaila apibrėžt būtent kaip subkultūrą, priskirt kažkokius išpažįstamus dalykus, išpažįstamas idėjas, klausomą muziką, nes nieko apibrėžt iš tikro negalima (mot., 18 m.).

<...> tas pavadinimas, aš jam neteikiu reikšmės <...> Bet, tarkim, jeigu apie pankus, tai kiekvienas mūsų rate, galima sakyti, yra individualus. Ir pasaulėžiūros sutampa, bet jos nėra vienodos (mot., 23 m.).

Subkultūrų tyrėjai sąvokos „subkultūra“ taikymą ir jos socialines reikšmes dažniausiai kvestionuoja dėl subkultūros istorinių transformacijų (Clark 2003: 223–239; Bennet 1999; Muggleton 2000), ypač subkultūrinio stiliaus inkorporavimo į masinę (populiariąją) kultūrą, dėl subkultūrinių stilių vartojimo (inkorporacijos). Taigi išorinis pankų stilius, kaip ir kitų subkultūrų įvaizdžiai, esant šiuolaikinei informacijos sklaidai ir jos prieinamumui, leido visuomenei perimti įvairius subkultūrinius stilius. Tokia padėtis paskatino diskusiją dėl sąvokų „tikrieji“ ir „netikrieji“ subkultūros nariai. Pastebėta, kad išoriniam stiliaus pamėgdžiojimui yra priešpriešinamas individualus mąstymas, įdomi, originali veikla, nuoširdus bendravimas ir dalyvavimas. „Kultūrinė muzikos funkcija realizuojama per estetiką ir yra orientuota į postmodernų nuoširdumo konceptą. Nuoširdumas tampa ta verte, kuri gali būti atpažinta tik iš drausminančių dominuojančios kultūros suvaržymų. Be to, šios populiarios kultūros vartojimo struktūrų atmetimo artikuliacijai reikia atitinkamo disciplinuoto paklusnumo“ (Martin 2004: 153). Tyrimo duomenimis, subkultūros narių kategorizavimas į „tikruosius“ ir „netikruosius“ iš principo yra netikslingas, nes negalima nubrėžti griežtos takoskyros tarp subkultūroje dalyvaujančių žmonių. Į subkultūros veiklas galima įsitraukti individualiais būdais, todėl manoma, kad subkultūros narius geriau skirstyti į „aktyviusius“ ir „pasyviusius“.

Dėl to subkultūriškumo – pats pagrindinis dalykas, tą visi turbūt pažymi, kaip atpažinti tą tikrą nuo netikro. <...> Netikras narys, kad ir kaip keista, visada turės gal net už tikrąjį daugiau tų subkultūrinių ženklų, bet jis jais nemąstys ir jais negyvens. <...>. Jis neturi kažkokio gilesnio, vienu žodžiu, polinkio – jam tai yra išorė. O tikrasis tiesiog taip mąsto. <...> Yra gilesnės tos idėjos – ką žmonės daro, <...> ką tu gali pamatyti, paliesti“ (vyr., 23 m.).

Siekdami išsiaiškinti skirtumą tarp „tikro“ ir „netikro“, pateikėjai dažnai minėjo asmens išorės ir vidinio pasaulio (ne)atitikimą, negatyviai vertino tik išorinio stiliaus parodijavimą. Vakarų akademikų tyrimai atskleidė, kad vienas iš tikrą įsitraukimą į subkultūrą liudijančių

elementų yra glaudi narių draugystė.

Britų mokslininko Paulo Hodkinsono teigimu, „populiarioji kultūrinė sfera negali būti suvokiama kaip subkultūrų opozicija „meistrymo“ kultūrai“ (Hodkinson 2002: 17); populiariojoje kultūroje nebelieka vietos „mums“ ir „jiems“ (ten pat). Tačiau negalima visiškai suniveliuoti masinės kultūros, popkultūros ir subkultūrų, juolab kalbant apie pankų subkultūrą, kuri savo idėjomis ir vertybėmis pasisako prieš tokius masinės kultūros elementus, kaip vartotojiškumas, konformizmas. Populiarioji kultūra su subkultūra pankų subkultūros atveju sąveikauja per išvaizdą: naujai prie subkultūros prisijungę asmenys savotiškai „pagauna“ atitinkamą stilių, išorinį kodą. Tačiau subkultūros senbuviai į šiuos dalykus nežvelgia taip sąžiningai, kaip naujai prisijungę ar į subkultūrą atsainiai žiūrintys asmenys⁴. Naujai prisijungę nariai subkultūrą regi tarsi iš šono, jie mato „subkultūros madą“, tačiau ilgiau subkultūrinėje veikloje esantiems žmonėms išvaizda nebėra tokia svarbi – jų apranga dažniausiai būna paprasta, nekrentanti į akis, bet originali ir neikičinė.

Empirinio tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad tikrojo subkultūros nario esmę sudaro ne išvaizda, o mąstymas, idėjos, taip pat nuo bet kokių principų – net deklaruojamų laisvės, lygybės vertybių – laisvas žmogus (pankų subkultūros atveju). Toks vertinimas dažniausiai atitinka nuostatą, jog pankas taip pat turėtų būti apolitiškas asmuo, o kažkokių principų laikymasis jį / ją riboja. Remiantis šiais tyrimo rezultatais, galima teigti, jog tiriamosios subkultūros nariai vengia griežtų apribojimų, konkrečių įvardijimų, galutinių išvadų – visko, kas kvepia etikečių kljavimu. Tarp bendraamžių vyksta savojo „aš“, unikalaus tapatumo paieškos. Rezultatai nebuvo vienareikšmiai – daugiau nei pusė pateikėjų termino „subkultūra“ ar „subkultūros narys“ nevengė, nesureiškino ir drąsiai vartojo.

Apibendrinus galima teigti, kad dalyvaujantieji subkultūroje nespraudžia savęs į rėmus ar kažkokius baigtinius apibrėžimus. Tokią poziciją būtų galima sieti su individo laisve, tam tikru anarchizmo filosofijos įgyvendinimu. Verta pažymėti, kad nemaža apklaustų subkultūros narių dalis subkultūrą siejo su konkrečiomis idėjomis, o kita vengė bet kokių ideologinių įsipareigojimų. Pankų subkultūroje (tiek diskutuojant subkultūros narystės klausimu, tiek kalbant apie subkultūrą kaip apie kultūros fenomeną) vengiama stereotipizavimo ir įrėminimo.

IŠVADOS

Subkultūrų tyrimai Lietuvoje turi unikalų socialinį, kultūrinį ir ekonominį kontekstą, kuris tiek laikmečiu, tiek aplinkybėmis skiriasi nuo vakarietiško. Lyginant britišką subkultūrų akademinį tyrimų tradiciją ir Lietuvos kontekstą, pirmiausia reikia pažymėti, kad Lietuvoje subkultūra nebepretenduoja į autentiškumą. Užgimusi Vakaruose pankų subkultūra čia atėjo kaip nūdien kritikuojamas baigtines reikšmes turintis subkultūros darinys, kuris buvo priimtas su susižavėjimu ir bandė adaptuotis Lietuvoje. Atsiradus informacijos sklaidos ir laisvo asmenų judėjimo galimybės (ypač po įstojimo į ES), „subkultūriškumo“ samprata ėmė kisti: nuo maišto buvo pereita prie alternatyvaus, subkultūroms pritariančio, tam tikrą filosofiją turinčio ir ją įgyvendinančio asmens sampratos. Stiliaus, įvaizdžio reikšmė nunyko.

Apibendrinant modernistinį ir postmodernistinį požiūrius į subkultūrą pažymima, kad empirikoje terminas „subkultūra“ subkultūros narių dažnai yra traktuojamas kaip galutinės, baigtines reikšmes primetanti ir įpareigojanti sąvoka, tačiau reprezentatyvi duomenų dalis rodo, kad terminų „subkultūra“ bei „subkultūros narys“ nėra bijoma. Dėl nevienodo požiūrio

⁴ Literatūroje anglų k. vadinami *hang-arrounds*.

į terminą „subkultūros“ apibrėžimas akademinuose darbuose yra traktuojamas skirtingai, tačiau jis turi būti suvoktas kaip teorinis konstruktas (arba mokslinis įrankis). Reali „subkultūros“ ir „subkultūros nario“ reikšmė priklauso nuo konkrečios subkultūros narių požiūrio, patirties, kultūrinio konteksto, o pastarieji elementai yra linkę kisti laike, todėl juos reikia stebėti, analizuoti ir atnaujinti teorines apibrėžtis.

Gauta 2013 08 30

Priimta 2014 04 07

Literatūra

- Andes, L. 1999. "Growing Up Punk: Meaning and Commitment Careers in a Contemporary Youth Subculture", *Youth Culture: Identity in a Postmodern World*, ed. J. S. Epstein. Malden, MA: Blackwell Publishers, 212–231.
- Basson, L. 2007. "Punk Identities in Post-apartheid South Africa", *South African Review of Sociology* 38(1): 70–84.
- Becker, H. 1973. *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Bennet, A. 1999. "Subcultures or Neo-tribes? Rethinking the Relationship Between Youth, Style and Musical Taste", *Sociology* 33(3): 599–617.
- Bennet, A. 2006. "Punk's Not Dead: The Continuing Significance of Punk Rock for an Older Generation of Fans", *Sociology* 40(2): 219–235.
- Cherry, E. 2006. "Veganism as a Cultural Movement: A Relational Approach", *Social Movement Studies* 5(2): 155–170.
- Clark, D. 2003. "The Death and Life of Punk, the Last Subculture", in *The Post-Subcultures Reader*, eds. D. Muggleton, R. Weinzierl. New York: Berg, 223–239.
- Clarke, G. 1997 [1981]. "Defending Ski-jumpers: A Critique of Theories of Youth Subcultures", in *The Subcultures Reader*, eds. K. Gelder, S. Thornton. London, New York: Routledge, 175–180.
- Clarke, J.; Hall, S.; Jefferson, T.; Roberts, B. 1976. "Subcultures, Cultures and Class", in *Resistance through Rituals. Youth Subcultures in Post-war Britain*, eds. S. Hall, T. Jefferson. London: Hutchinson, 9–75.
- Cohen, A. 1955. *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*. Glencoe, IL: Free Press.
- Davies, J. 1996. "The Future of "No Future": Punk Rock and Postmodern Theory", *Journal of Popular Culture* 29(4): 3–25.
- Fornäs, J. 1995. *Cultural Theory and Late Modernity*. London, New Delhi: Sage Publications, Thousand Oaks.
- Haenfler, R. 2004. "Collective Identity in the Straight Edge Movement: How Diffuse Foster Commitment, Encourage Individualized Participation, and Promote Cultural Change", *The Sociological Quarterly* 45(4): 785–805.
- Haenfler, R. 2004. "Rethinking Subcultural Resistance. Core Values of the Straight Edge Movement", *Journal of Contemporary Ethnography* 33(4): 406–436.
- Hebdige, D. 1979. *Subculture: The Meaning of Style*. London and New York: Routledge.
- Hetherington, K. 1999. "Stonhedge and its Festival: Spaces of Consumption", *Lifestyle Shopping: The Subject of Consumption*, ed. R. Shields. London: Routledge.
- Hicks, D.; Gynne, M. A. 1994. *Cultural Anthropology*. New York: HarperCollins College Publishers.
- Hodkinson, P. 2002. *Goth. Identity, Style and Subculture*. Oxford, New York: Berg.
- Kottak, C. F. 1991. *Cultural Anthropology*. New York: McGraw-Hill.
- Lamy, P.; Levin, J. 1985. "Punk and Middle-class Values. A Content Analysis", *Youth & Society* 17(2): 157–170.
- Maffesoli, M. 1996. *The Times of Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London: Sage.
- Martin, B. 2004. "...And You Voted For That Guy": 1980s Post-Punk and Oppositional Politics", *Journal of Popular Music Studies* 16(2): 142–174.
- McKay, G. 1998. *DIY Culture: Party and Protest in Nineties Britain*. London: Verso.
- Muggleton, D. 2000. *Inside Subculture. The Postmodern Meaning of Style*. Oxford, New York: Berg.
- Muggleton, D. 2005. "From Classlessness to Clubculture: A Genealogy of Post-war British Youth Cultural Analysis", *Young* 13(2): 205–219.
- Pilkington, H. 2002. "Youth Strategies for Glocal Living: Space, Power and Communication in Everyday Cultural Practice", *After Subculture*, eds. A. Bennet, K. Harris. Basingstoke: Palgrave, 119–134.

27. Pilkington, H.; Johnson, R. 2003. "Peripheral Youth. Relations of Identity and Power in Global / Local Context", *European Journal of Cultural Studies* 6(3): 259–283.
28. Ramanauskaitė, E. 2004. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas*. Kaunas: VDU leidykla.
29. Šatūnienė, R. 2009. „Pankų subkultūrinės tapatybės bruožai Lietuvoje ir Vakaruose“, *Grupės ir aplinkos: mokslo darbai* 1: 143–165.
30. Šatūnienė, R. 2011. "Ideological Resistance as a Form of Sub-cultural Youth's Participation in Lithuania: The Case of Punk Sub-culture", in *Some Still More Equal Than Others? Or Equal Opportunities for All?*, ed. M. Serdar. Degirmencioglu, Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing, 145–155.
31. Šatūnienė, R. 2012. „Lietuvos subkultūra kultūrinės geografijos požiūriu“, *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis* 14: 91–101.
32. Šatūnienė, R. 2013. „Saugumo jausmo‘ (pasitikėjimo ryšių) konstravimas neformalioje jaunimo subkultūroje“, *STEPP: Socialinė teorija, empirika, politika ir praktika* 7: 75–84.
33. Thornton, S. 1995. *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*. London, New York: Routledge.

REDA ŠATŪNIENĖ

Between Modern and Postmodern: Changes of “subculture” and “subculture member” concepts in the context of subculture research

Summary

The paper is focused on changes of the “subculture” concept on a theoretical level, starting from the mid 70'ies Birmingham School (UK) till nowadays. Relevant works and ideas of anthropologists, ethnologists, and sociologists that had influence on academic research of subcultures are discussed. The empirical part of the paper analyses understanding of the concepts of “subculture” and “subculture member” within the Lithuanian non-formal punk subculture.

Key words: concept of non-formal subculture, understanding “membership of subculture”, theoretical paradigms of subculture research